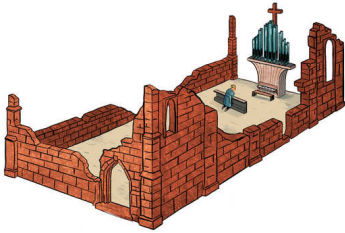
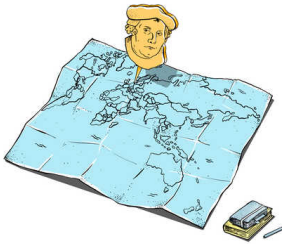

De protestantse stiff upperlip verslapt

illustratie Gemma Pauwels

Gemma Pauwels

500 jaar Reformatie - Het protestantisme sterft uit in Groot-Brittannië en de rest van West-Europa, stelt de Schotse theoloog en kerkhistoricus Ian Bradley. 'Het is geen wonder dat we de opkomst zien van intolerantie, nationalisme en populisme.'

GERRIT-JAN KLEINJAN

Halverwege het interview wijst Ian Bradley uit het raam van zijn studeerkamer. Aan de overkant van de straat is een eeuwenoud kerkgebouw te zien. Hier komen de protestanten van het Schotse stadje St Andrews samen. Het gaat Bradley niet zozeer om de uitbundig bloeiende hangende bloembakken en ook niet om het bord dat bezoekers hartelijk welkom heet. Het gaat hem om iets anders. "Het is moeilijk om niet volledig pessimistisch te zijn over deze kerk", zegt de protestantse theoloog. "De kerkgangers zijn allemaal ouder dan 65 jaar, geld is een groot probleem. Of dit soort kerken overleeft? Ik betwijfel het." Wijzend uit het raam: "Over twintig jaar is dit allemaal weg. Er is daar een mooi orgel, er kunnen dan nog concerten plaatsvinden."

Ian Bradley (1950) is als theoloog en historicus verbonden aan de universiteit van St Andrews, een stad aan de Schotse oostkust. Daar heeft hij zich gespecialiseerd in de religieuze geschiedenis van Schotland, Engeland en de rest van Groot-Brittannië. Terwijl protestanten wereldwijd massaal de vijfhonderdste verjaardag van de Reformatie vieren, reflecteert Bradley liever op de toekomst van het protestantisme. Hij ziet het van de Britse eilanden verdwijnen. Het is een verandering die Bradley, zelf ook actief in de Church of Scotland, aan het hart gaat. Zijn kerk is wat opvattingen en maatschappelijke positie goed te vergelijken met de Protestantse Kerk in Nederland.

Het is Bradley's stellige overtuiging dat Groot-Brittannië getuige is van het einde van een cultuur die het eiland vier eeuwen lang diepgaand beïnvloedde. De situatie van de kerk in St Andrews is volgens Bradley exemplarisch voor de staat van het christendom in West-Europa. "Het protestantisme sterft uit. Ik noem het zelf de vreemde dood van protestants Groot-Brittannië. Een dood die grote gevolgen zal hebben voor dit land. Ik ben gefascineerd door het verdwijnen van het protestantisme als liberale stroming die ooit cultureel leidend was en waarin ik mezelf ook plaats."

Bradley is een zogeheten 'reader', een academische titel die in Groot-Brittannië verleend wordt aan academici met een indrukwekkende staat van dienst in onderwijs en onderzoek. Hij is het type intellectueel zoals je ze haast alleen aan de andere kant van de Noordzee lijkt te vinden: erudiet, welbespraakt, geestig. In zijn betoog verwijst hij veelvuldig naar de meest uiteenlopende culturele uitingen, personen en teksten. Van de barokke muurschilderingen in het Old Royal Naval College in Greenwich ('Misschien wel de meest superieure artistieke representatie van de Britse protestantse identiteit') komt hij in

een vloeiende beweging uit bij een oordeel over lady Diana. "Iemand die misschien wel meer dan wie ook in zowel leven als dood de ondergang van het protestantisme belichaamde."

Waarom was het protestantisme in uw ogen zo bepalend voor het aanzien van Groot-Brittannië?

"Het was een beweging die identiteit verschaftte aan een hele gemeenschap. Een periode van zo'n vierhonderd jaar, vanaf het midden van de zestiende eeuw tot en met het midden van de twintigste eeuw, was het protestantisme voor een groot deel verantwoordelijk voor de Britse identiteit, cultuur en het zelfbewustzijn. Het hele idee van 'Britishness' is in essentie zelfs een protestantse constructie, net zoals het Verenigd Koninkrijk van Engeland, Wales, Schotland en Noord-Ierland lange tijd samengehouden werd door een gedeeld anti-katholiek sentiment.

"De Britse monarchie is een openlijk protestants instituut en het is geen toeval dat de eerste handeling die de monarch na zijn of haar kroning verricht, is zweren om de Anglicaanse kerk in Engeland en de Protestantse kerk van Schotland in stand te houden. Cultureel, politiek en sociaal is het protestantisme een dominante invloed geweest, denk alleen al aan het feit dat de belangrijkste politieke partij op links bij ons eerder is voortgekomen uit het methodisme (een stroming in het protestantisme waarin sociale rechtvaardigheid een grote speelt, red.) dan uit het marxisme. En dan heb ik het nog niet eens over nationale karaktereigenschappen als de stiff upperlip, die als typisch Brits beschouwde vorm van zelfbeheersing, en de kwaliteit om gereserveerd te reageren."

Legt u eens uit hoe de stiff upperlip een gevolg is van een protestantse levenshouding?

"De Reformatie heeft tot twee hoofdstromen geleid. Een fundamentalistische, die vooral in de Verenigde Staten te zien is, en een liberale, waarin de nadruk ligt op de ratio. Die laatste heeft, in samenhang met de Verlichting, in Groot-Brittannië en ook in andere delen van Europa grote invloed gehad en ervoor gezorgd dat democratische waarden, ideeën over rechtvaardigheid, respect voor andere opvattingen en het nemen van verantwoordelijkheid tot gedeelde waarden zijn gaan behoren. Voor mij liggen liberalisme en protestantisme in elkaars verlengde. De grote erfenis van de Reformatie is de waardering voor het zelfbewustzijn, het vormen van een eigen oordeel en niet afhankelijk zijn van autoriteiten. Zelfbeheersing hoort daar ook bij."

De kerken hebben in Groot-Brittannië de aansluiting met de cultuur verloren, stelt Bradley vast. Hij duikt achter zijn computer om de statistieken van de Church of Scotland tevoorschijn te halen. In 1994 bezocht nog zo'n 17 procent van de bevolking (854.000 personen) regelmatig een viering, in 2016 was dat teruggelopen tot 7 procent (390.000 personen). Wat betreft de Church of England zijn de cijfers nog dramatischer. Nog geen twee procent van de bevolking in Engeland is op een typische zondagochtend in de kerk te vinden. De rooms-katholieke kerk was, afgezien van die in Noord-Ierland, in Groot-Brittannië traditioneel al klein. Bradley: "Het protestantisme is geen kracht van betekenis meer." Wie nog kerkelijk is, is behoudend. Bradley ziet het bij zijn eigen studenten. "Ze zijn conservatief. Niemand die zegt: ik behoor tot de Church of Scotland. Jonge mensen die zich als christen zien zijn vaak mensen die de wereld zien in zwart en wit."

Het verdwijnen van de protestantse levenshouding heeft verstrekende gevolgen, meent u. Licht u dat eens toe.

"Laat ik het aan de hand van de BBC toelichten. De BBC is bij uitstek een voorbeeld van de wijze

waarop protestantse waarden invloed hebben gehad. De oprichter ervan, John Reith, was een Schotse calvinist. Hij wilde een omroep die mensen niet alleen verstrooide, maar ook onderwees en zou verheffen. Wat zien we nu? Privatisering, popularisering en verplattung van wat er te zien is.

"Dat is symptomatisch voor de neergang van de protestantse waarden die de BBC ooit van brandstof voorzagen. En denk eens terug aan de dood van prinses Diana, twintig jaar geleden. De extreme uitbarsting van emoties na haar dood waren een teken aan de wand dat de Britten hun gevoel voor distantie en onderkoeldheid waren verloren. We lijken wel katholiek te worden in onze uitingsvormen. Gevoel en emotie staan op de voorgrond. Het is geen wonder dat we de opkomst zien van intolerantie, nationalisme en populisme."

U klinkt somber. Is er nog wel een protestantse nalatenschap?

"Zeker wel, maar het worden kleine eilanden van redelijkheid waar die erfenis te vinden is. Het is moeilijk om niet pessimistisch te zijn over de toekomst van het mainline-protestantisme en de culturele gevolgen daarvan. Ik voel me nog steeds protestants, maar ik heb sterk de indruk dat het na mij stopt. Niet echt een vrolijke boodschap in dit jubileumjaar."

Sporen van de Reformatie

Dit is deel 24 van een serie over de Reformatie, die in 2017 500 jaar geleden begon. Trouw reist dit jaar de wereld over om de sporen van het protestantisme in beeld te brengen. Wat was de invloed van deze beweging op ons denken, op de kunsten, op taal, op wetenschap en op politiek? En wat zien we daar nu nog van? De vorige aflevering verscheen op 22 september.